

ziekteverschijnselen heeft hij steeds getracht de lichaam-geestdichotomie in zijn praktische werk te overbruggen. Een belangrijke bijdrage hiertoe is de opleiding Medical Anthropology and Sociology aan de Universiteit van Amsterdam geweest. Hij heeft toen onderzocht hoe ernstig zieke artsen de transitie van arts naar patiënt ervaren. Naast zijn werk als coach en therapeut is hij werkzaam als supervisor voor therapeuten en artsen. In de afgelopen jaren is hij, in het verlengde van de studie kunstgeschiedenis, tevens werkzaam als *scientist in residence* aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam.

E-mail: h.h.derckx@amsterdamumc.nl

De zevenmijlslaarzen van Heinz Bude

Koen van Eijck

Heinz Bude (2018) *The Mood of the World*. Cambridge: Polity. 120 pagina's, €22,92, ISBN 9781509519934.

Heinz Bude is hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Kassel. Hij heeft een behoorlijk aantal Duitstalige boeken op zijn naam staan, met omineuze titels als *Die Ausgeschlossenen*, *Die Überflüssigen als transversale Kategorie*, en *Gesellschaft der Angst*. Daar komt nu deze Engelse vertaling bij van het in 2016 verschenen *Das Gefühl der Welt: Über die March von Stimmungen*. Op de achterflap juicht een collega van Bude: 'He's done it again! Bude once more takes the pulse of modern societies, focusing here on the power of mood and mood swings'. Dat maakt uiteraard nieuwsgierig.

De titels van zijn eerdere boeken zijn tamelijk onheilspellend en ook dit boekje, hoewel slechts 104 pagina's, lijkt me vooraf geen opbeurend leesvoer te zijn. Bude vliegt er inderdaad meteen met volle vaart in. De huidige maatschappelijke stemming (*mood*) kan worden gedefinieerd aan de hand van twee posities. De ene is ontworteld anti-kapitalisme, waarvan de consequenties in alle lagen van de bevolking waargenomen en gevoeld worden: het recht van de sterkste wordt hier verheerlijkt ten koste van de gemeenschap, met name van de zwakkeren die bij uitstek getroffen worden door de ontmanteling van de verzorgingsstaat. Ongelijkheid neemt perverse vormen aan en de enige erkende waarde is marktwaarde. Om het met Bude te zeggen: voor de anti-kapitalist geldt dat 'humanity has painted itself into a corner'.

Tegenover deze anti-kapitalisten staan de *relaxed system fatalists*. Zij nemen een meer neutrale houding aan, accepteren de ongewisse wereld

zoals die is en loeren op kansen die voorbij komen. Anders dan de opstandige anti-kapitalisten, temperen ze hun verwachtingen en proberen ze zo veel mogelijk gebruik te maken van het vigerende politiek-economische systeem, hoe onvoorspelbaar ook.

De basis voor beide posities is een bepaalde, min of meer intuïtieve, houding *ten aanzien van* de wereld op basis van een stemming *in* de wereld. Stemming, of *mood*, is dus niet een individuele aangelegenheid, noch iets dat ons van buitenaf bepaalt, maar betreft de kleur of toonaard van waaruit we de wereld ervaren en ons van onszelf bewust worden. En die stemming wordt in hoge mate bepaald door de constante spanning tussen de zojuist geschetste types: de boze, miskende doch van hun eigen gelijk overtuigde anti-kapitalisten versus de postmoderne, gelijkmoedige en arrogante systeemfatalisten, ieder in hun eigen *bubble* waardoor constructieve dialoog uitgesloten is. En zowel neoliberalisme als postmodernisme zitten wat Bude betreft op een dood spoor.

Is er een uitweg? Na een historische analyse van het concept 'mood' laat Bude zien hoe het in eerste instantie de massamedia waren, elk met hun eigen aanhang, die onder hun publiek bepaalde stemmingen bevorderden via hun specifieke interpretatie van de sociale werkelijkheid, 'so that we can get properly angry at someone else together with someone else'. En inmiddels zien we dat met name onlineberichtgeving vooral floreert wanneer er sprake is van polariserende roddel en ridiculisering, daarmee de heersende stemming binnen de bestaande bubbles versterkend. Daarbij gaat Bude uit van een grote mate van conformisme; mensen die zich in de dominante stemming herkennen worden daarin bevestigd (*cycles of contagion*), anderen houden voorlopig liever hun mond (*spirals of silence*). Dit soort inzichten is weinig verrassend (zie hedendaags onderzoek naar *filter bubbles* en *echo chambers*, waar overigens op basis van empirisch materiaal ook nuance wordt aangebracht op Budes cyberpessimisme)¹ maar wordt door Bude met het nodige aplomb en zonder veel verwijzingen naar literatuur (anders dan hier een daar een Luhman, een Heidegger of een Gabriel Tarde) gepresenteerd.

Vervolgens zet Bude zich aan een analyse van de mogelijke oorzaken van veranderingen in de maatschappelijke stemming. Met Albert Hirschman schrijft hij zulke veranderingen toe aan teleurstellingen op het terrein van consumptie. Daar mag overigens ook onvrede met de consumptie van anderen onder gerekend worden, wanneer die anderen te veel vlees eten of in te grote vieze auto's rijden. De consumptiesamenleving heeft ons sinds de jaren vijftig niet het geluk gebracht waarop werd gehoopt. Tegen die teleurstelling, en de burgerlijkheid van de achterliggende idealen, liepen

studentenprotesten in de jaren zestig te hoop, aldus een stem gevend aan een nieuwe stemming van zowel verontwaardiging als engagement. Tijdens de jaren zeventig zakte die stemming echter alweer weg omdat het toch verdraaid moeilijk bleek om complexe samenlevingen te veranderen. En opnieuw wijst Bude op twee typen reacties: jezelf terugtrekken in de privé-sfeer en dan maar zien wat ervan komt, of politiek activisme en betrokkenheid tonen om dingen te veranderen, waaronder de algehele *mood*.

Vanuit dit soort ideeën over maatschappelijke stemmingswisselingen vervolgt Bude met een aantal *sweeping statements* over generaties. Zo ontwaart hij een ontluikende coalitie van de generatie geboren rond 1954 (Angela Merkel stamt bijvoorbeeld uit dat jaar) en de generatie Y, die elkaar herkennen in hun pragmatisme. Budes voorkeur voor het grote gebaar ten koste van de nuance begint hier zorgelijke vormen aan te nemen. En opnieuw zoekt hij liever steun bij enkele klassiekers (in dit geval uiteraard Karl Mannheim) dan te rade te gaan bij recent onderzoek waarin het bestaan van afgebakende generaties (babyboom, verloren, X, Y, enz.) alleen door marketeers en hobby-duiders omarmd wordt als bruikbaar heuristisch instrument. Maar voor Bude is dat geen probleem; wie *de* stemming in *de* wereld wil verklaren, moet ferm durven generaliseren.

Twee actuele hete hangijzers mogen uiteraard niet ontbreken als medeveroorzakers van de huidige stemming: immigratie en genderverhoudingen. Dat migratie ook met de *mood* te maken heeft, licht Bude toe met Elias' werk over *the established and the outsiders*. Aan dit idee voegt hij wel een paar interessante overwegingen toe over de rolverdeling in dit opzicht: aan welke kant van de streep stonden bijvoorbeeld de Turkse gastarbeiders toen Duitsland in 2015 ruimhartig de grenzen opende voor vluchtelingen? En zijn de inwoners van de voormalige DDR na de hereniging niet ook outsiders gebleven? Maar hoe dergelijke ontwikkelingen *de* stemming in Duitsland of daarbuiten hebben beïnvloed, wordt niet duidelijk. Pas in de allerlaatste zin van dit hoofdstuk staat er opeens: 'All of this feeds into the mood of the moment'. Ja, vast wel.

Tot slot dus de verhoudingen tussen de seksen en hoe daaruit de stemming van de samenleving kan worden afgelezen. Bude vertelt de lezer dat vrouwen steeds vaker zorg en werk combineren en bovendien heel vastberaden kunnen zijn wanneer het erop aan komt, zoals in tijden van oorlog. Mogelijk zullen vrouwen in de nabije toekomst zelfs de leiding overnemen van de mannen, gezien hun snel stijgende opleidingsniveau en waardevolle *soft skills*. Anders dan bij migratie, onderneemt Bude hier wel een poging om het verband met de *mood of the world* uit te leggen. Dat gaat dan snel over Humphry Bogart en Woody Allen via de seksuele revolutie naar aids, tot we

uitkomen bij de huidige situatie waar seksualiteit enerzijds 'safe, sane and consensual' is, maar anderzijds een groot beroep doet op de sensitiviteit van met name mannen, opdat vrouwen op elk moment stop kunnen zeggen en seksuele contacten gelijkwaardiger en minder risicovol worden. Allemaal leuk en aardig, die toenemende gelijkheid, maar Bude wijst erop, aan de hand van één casus, dat daarmee de erotische spanning tussen stellen drastisch kan afnemen. De vrouw wil toch wel graag ouderwets verwend en verleid worden maar de man, in dit geval een parttimer die veel minder verdient dan zij, heeft daar om een of andere reden steeds minder zin in. Seksegelijkheid leidt tot seksuele teleurstelling. En Bude meent dit gebrek aan erotische verwennerij levendig voor zich te zien als hij schrijft over 'the notable irritability of professionally successful women of around forty with big handbags and extra-large cups of coffee'. Op deze gammele empirische basis concludeert hij dat er behoefte is aan nieuwe manieren om gender te 'doen' en ook dat heeft iets te maken met de *mood*. Wat precies, blijft opnieuw onduidelijk.

In zijn slothoofdstuk, *The mood of the future*, slaat Bude aanvankelijk, verrassend, een heel andere toon aan. We leven in een 'age of pleasurable creativity, lifelong learning and eternal play' en er is sprake van een 'ubiquitous mood of self-motivation, self-monitoring and self-realization'. Bude schetst een toekomst vol digitale revoluties, kunstmatige intelligentie, zelflerende machines en cyborg-achtige hulpstukken die onze fysieke beperkingen moeten compenseren. Tot we uiteindelijk alle menselijke kennis in de *cloud* verzameld hebben, een superbrein. Versnelling is hier het toverwoord, maar er is, opnieuw, tegelijk een andere manier om te reageren. Er is namelijk ook behoefte aan stilte, transcendentie en eenvoud, waar juist sprake is van overgave in plaats van controle.

Uiteindelijk eindigt Bude in een soort gematigd mineur. Voor toekomstige generaties bieden deze twee reacties, of *moods*, namelijk geen uitkomst. Zij kijken aan tegen een duistere toekomst en zullen alleen al daarom vaak conservatief zijn, aldus Bude. Als ze al progressief zijn, is dat op basis van inzicht in plaats van verlangen. Ze zullen niets moeten hebben van grote ideologische verhalen die hebben geleid tot de puinhoop die wij ervan gemaakt hebben, maar willen pragmatisch en bescheiden samen verantwoordelijkheid dragen voor de wereld zoals die aan hen wordt doorgegeven. Budes laatste zin: 'Openness to the world without self-negation: that is the mood of the future'. En wederom vraag ik me af: waarom, Heinz? Wat is er met die anti-kapitalisten en die systeemfatalisten gebeurd? Met de immigranten, de vrouwen, de mannen, de generaties X en Y? Het lijkt er allemaal niet meer zo toe te doen zodra Bude vooruit blikt.

Met de schrijver van de blurb op de achterflap denk ik, zij het met minder enthousiasme: 'He's done it again!' Bude sluit opnieuw een hoofdstuk af zonder zijn conclusie fatsoenlijk te beargumenteren. Daarmee blijft dit boekje niet alleen oppervlakkig en kort door de bocht; ik durf het zelfs geen sociologische analyse te noemen, hoewel het daar volgens diezelfde achterflap een knap staaltje van zou moeten zijn. Bude ventileert een aantal impressies vanuit zijn luie stoel, zonder noemenswaardige theoretische of empirische onderbouwing. Soms is dat goed te pruimen en levert het nieuwe inspiratie, maar Bude herkauwt vooral een aantal overbekende ideeën, verzuimt het om daar eenheid in aan te brengen, en serveert ons uiteindelijk een waterig soepje. Zonder balletjes.

Noot

- ¹ Zie bijvoorbeeld Bakshy, Messing en Adamic (2015) in *Science*, 348: 1130-1132 of het hoofdstuk van Mike Schäfer (2015) in *The International Encyclopedia of Political Communication*. De idee van *spirals of silence* is onder anderen bekritiseerd door Schulz en Roessler in 2012 (*International Journal of Opinion Research*, 24(3): 346-367) en door Porten-Cheé en Eilders (*Studies in Communication Sciences*, 15(1): 143-150) in 2015.

Over de auteur

Koen van Eijck is hoogleraar Culturele Leefstijlen aan de afdeling Kunst- en Cultuurwetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zijn onderzoek richt zich onder meer op sociale ongelijkheid en trends in cultuurdeelname en smaakpatronen, artistieke talentontwikkeling en de waarneming en waardering van beeldende kunst en muziek. Hij doceert over sociologie, wetenschapsfilosofie, consumptiecultuur en culturele publieken in bachelor-, master-, en researchmasterprogramma's van de Erasmus School of History, Culture and Communication.

E-mail: vaneijck@eshcc.eur.nl